

УДК 340.15.(477)

М. С. Пасічник

Українська академія друкарства

РУСЬКА ПРАВДА ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ДОКУМЕНТ ДАВНЬОЇ РУСІ

Аналізуються процеси формування князівського законодавства давньоруської держави Руської правди на основі усного звичаєвого права, упорядкування збірників права («уставов»), що призначалися для здійснення судочинства.

Ключові слова: *Руська правда, право, звичаєве право, злочин і покарання, судочинство, устав, статут, угода, бюрократія*

Зародження первинних функцій права відоме з найдавніших часів. Системніший підхід до права стосується часів Стародавнього Риму. За правління імператора Августа важливого значення набула діяльність прокураторів (від лат. *procurator* — управитель, представник), яким доручалися збір податків, управління невеликими провінціями; вони виконували різноманітні господарські функції. Прокуратори призначалися з вершників та вільновідпущеників. Із імператорських вільновідпущеників та рабів комплектувалися нижчі чини імператорської бюрократії, яка набула згодом виняткового значення в державі. Імператор Клавдій розширив права прокураторів, вони одержали право виносити судові рішення. За глибокої давнини розпочалося формування правової системи, а з нею — певних функцій права і на території сучасної України.

На етапі розвитку звичаєвого права, також на рівні звичаю, створювалася наглядова функція деспотійних володарів скіфської держави. Норми права у скіфів захищали життя, майно, привілеї царської сім'ї та родоплемінної знаті. Цар установлював чіткий порядок використання пасовищ, адже йому належала верховна власність на землю. При існуванні наглядової функції, звісно, діяли й наглядачі.

У VII–V ст. до н.е. скіфи зустрілися з грецькими поселенцями. У Північному Причорномор'ї елліни заснували свої міста-держави: Ольвію, Пантікапей, Феодосію, Херсонес та ін. Основними джерелами права в них були закони та рішення народних зборів і рад міст, постанови колегій, а також місцеві звичаї. Законодавча ініціатива належала народним зборам, радам міст, їх головам, колегіям та своєрідним попередникам сучасних прокурорів — номофілакам (стражам законів), які повинні були стежити за оформленням законів, поведінкою людей та посадових осіб і вимагати від них виконання законів. Крім номофілаків, існувала колегія продиктів (юридичних радників), які також виконували наглядові функції.

У X ст. почало формуватися князівське законодавство Давньоруської держави — Київської Русі. Ще княгиня Ольга, встановивши норми і пункти

збору данини, посилила функції нагляду. Вона також прийняла закон, який оберігав життя княжих дружинників. Статути князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого внесли важливі нововведення у фінансове, сімейне та кримінальне право. Боротьба з прибічниками старих традицій, що не бажали підкорятися новим звичаям, суворе покарання їх стали суттю наглядових повноважень великого князя. Істотне значення у формуванні правової системи мало прийняття зводу великокняжих законів, що отримав назву «Руська правда» [6]. Суттєва роль у «Руській правді» відводилась нормам кримінального процесу та права, хоча такого поділу ще не існувало. А оскільки такий процес належало контролювати, ймовірно, це стало наступним кроком у розвитку наглядової функції.

У судовій практиці Київської Русі панував змагальний процес за активної участі сторін, які називалися позивачами. Суд виконував функцію посередника, хоча іноді застосовувалися форми розшукового процесу. Головну роль при цьому відігравав позивач, з ініціативи якого розпочиналося судочинство. Формально саме він був обвинувачем. Доказове значення мали зовнішні ознаки злочину, речові докази, власне зізнання, показання «видоків» та «послухів». Рішення суду оголошувалося усно, а вирок виконувався негайно.

У IX–X ст. на Русі існувала система норм усного звичаєвого права, частина яких, на жаль, не зафіксована у збірниках права й літописах, що були складені ще у XI–XII ст., і тому не дійшла до нас. Деякі норми звичаєвого права збереглися у так званій Правді Ярослава — давній частині Короткої редакції Руської правди. Окремі норми цієї пам'ятки використовувалися ще у VIII–IX ст. Проте соціальне призначення Правди Ярослава, складеної після повстання у Новгороді 1015 р., завадило включенню до неї більшості норм усного звичаєвого права, що діяли в той час. Про них лише згадується в деяких літературних пам'ятках і договорах Русі з Візантією X ст.

Русько-візантійські договори 911, 944 і 971 рр., які свідчать про високий міжнародний авторитет Давньоруської держави, служать цінним джерелом для усвідомлення історії розвитку права Київської Русі. Це міжнародно-правові акти, в яких відтворено норми візантійського й давньоруського прав. Значна увага в них приділялася регулюванню торговельних відносин, визначенню прав, якими послуговувалися руські купці у Візантії. Водночас русько-візантійські договори чітко фіксують правове становище і привілеї феодалів. У них можна знайти і норми, запозичені від давнього усного звичаєвого права. Пізніше деякі з них потрапили у Правду Ярославичів, а потім — у Поширену редакцію Руської правди (наприклад, про убивство господарем злочинця, котрого спіймали на місці злочину і котрий чинив опір, — статті 21, 38 К П.; ст. 40 П. П.), або тільки в Поширену редакцію (статті 90–109 — правила про спадщину, значна частина яких заснована на звичаєвому праві та своїм корінням сягає в глибочінь століть).

Питання законодавчої діяльності великих князів кінця IX–X ст. доволі спірні. Одні вчені вважають, що в період княжіння Олега діяло тільки звичаєве

право («законы») і лише за часів князя Ігоря воно доповнюється новими князівськими законами — «статутами» і «поконами». На думку О. О. Зиміна, князівські узаконення першої половини X ст., ймовірно, склалися з окремих «казусів», що не мали правил і докорінно руйнували правові підвалини общини. Для цього князівська влада не відчувала себе досить сильною. І тільки княгиня Ольга в «статутах» і «уроках» заклала юридичну основу під князівське господарство і ввела закон, визначаючи особливий порядок охорони князівських дружинників. Законодавство з питань князівського господарства, розпочате Ольгою, продовжив Володимир Святославич в «Уставе землею» [5]. Інша група вчених вважає доволі сумнівною законодавчу практику Ольги й Володимира. Правотворчість цих князів, на їх думку, не поширювалася далі прийняття рішень з окремих «казусів» і лише доповнювала звичаєве право.

Принципово іншою й аргументованішою є позиція групи дослідників, котрі вважають законодавчу діяльність великих князів досить активною, і що на початку X ст. на Русі вже існував правовий кодекс («Закон русский» або «Устав и закон русский») — прототип пізнішого збірника права, «Руської правди». Зокрема, на думку Л. В. Черепніна [9], «Устав и закон русский» — це збірник права ранньофеодального суспільства, яке перебувало на нижчому ступеню процесу феодалізації, ніж той, за якого виникла Коротка редакція Руської правди.

На основі аналізу Руської правди і змісту русько-візантійських договорів Л. В. Черепнін визначив сферу дії норм цього збірника права, який виходив уже з принципу поділу людей на вільних та челядинів. Серед вільних виокремлювалися заможні («имовитые») і бідняки («неимовитые»). «Устав и закон русский» стояв на сторожі феодальної приватної власності та інтересів «имовитих» людей, охороняв право власника розпоряджатися своїм майном і визначав порядок його передавання в спадщину. Закон піклувався про те, щоб члени сім'ї померлого «имовитого» не позбавлялися того, що йому належало за життя за відсутності заповіту. «Устав и закон русский» був готовий навіть виправдати убивство «имовитою» людиною того, хто хотів її пограбувати» [9, с. 65].

Упорядкування збірників права («уставов»), що призначалися для втілення судочинства, здійснювала також княгиня Ольга, яка, за свідченням літопису, вводила «устави» й «уроки». Після загибелі Ігоря та своєї перемоги над древлянами вона упорядкувала данину, що збиралася з древлян, ввела її норми, вказала терміни й пункти її збирання — «погости», а також місця, де зупинялися князі, які ходили в полюддя — «становища». «Устави» й «уроки» Ольги частково визначали і життя князівського господарства. Уведений нею порядок незабаром був поширений і на інші землі та набув загальнодержавного значення.

Літописець відзначив законодавчу діяльність князя Володимира наприкінці X – на початку XI ст., який, «любя дружину, и с ними думая о строе землею и о ратех», прийняв «Устав землею».

«Руська правда» — найвідоміша пам'ятка давньоруського княжого законодавства, основне джерело пізнання суспільного ладу, держави і права Київської Русі. Мала величезне значення для подальшого розвитку українського, російського, білоруського, а частково й литовського права. Відомо понад 100 списків «Руської правди», які прийнято поділяти на три редакції — коротку, розширену та скорочену (окремі дослідники виділяють п'ять і більше редакцій). Кожна з редакцій віддзеркалює певний ступінь зрілості феодальних відносин» [3].

Коротка редакція включає: «Правду Ярослава» або «Найдавнішу правду» (автором її вважається Ярослав Мудрий); «Правду Ярославичів» або «Статут Ярославичів» (цей текст приписується синам Ярослава Мудрого), а також дві статті, так звані «Поко́н вірний» та «Урок мостникам», щодо походження яких немає точних відомостей.

Основним джерелом «Руської правди» служили норми звичаєвого права. Зокрема «Правда Ярослава» відтворює суспільні відносини ранньофеодального періоду, зберігає хоч і в дуже обмеженому вигляді інститут кривавої помсти. Предметом правового захисту в ній є переважно життя, тілесна недоторканність і честь дружинної знаті, а захист феодального землеволодіння тоді не набув належного оформлення.

У «Правді Ярославичів» доволі чітко відтворено феодальну сутність регульованих нею суспільних відносин. Майже всі її норми спрямовано на захист княжого феодального маєтку, земельної власності князя тощо. Тут чітко виражено природу феодального права як права привілею. «Поко́н вірний» або «Статут вірний» визначає типовий для ранньофеодальної держави порядок «годування» княжого слуги — вірника (збирача віри), а «Урок мостникам» безпосередньо продовжує та завершує статті Короткої редакції про порядок оплати представників княжого апарату.

«Руська правда» складається з норм різних галузей права, насамперед цивільного, кримінального та процесуального. При цьому кримінальне й цивільне правопорушення принципово не вирізнялося: і одне, й друге розглядалося як кривда, шкода. Покарання передбачало грошові виплати: «віру» — на користь князя, і «головщину» — на користь потерпілого або його родичів. Тілесних покарань «Руська правда» не передбачала, за винятком кари для «холопів за побиття вільної людини» [3, с.76].

Смертної кари означеним актом також не передбачалося. Розміри грошових виплат, як і в більшості інших феодальних кодексів, залежали від соціальної належності потерпілих. Найбільші покарання призначалися за шкоду, завдану представникам панівної верхівки. Норми цивільного права стосувалися права власності, успадкування, договорів купівлі-продажу, позики тощо.

На розвиток права Київської Русі певний вплив справило введення християнства. З його поширенням православна церква стала використовувати різноманітні норми канонічного права, передусім візантійського. До таких

пам'яток права належать Єклога, Прохірон, Номоканон, Закон судний людям. Пам'ятками давньоруського церковного права вважаються церковні статuti князів Володимира (про десятини і церковних людей) та Ярослава Володимировича (про церковні суди). Статут великого князя Володимира — це документ, що відображає договір між князівською владою і церквою (митрополитом, єпископом). Він визначав становище церковної організації в державі, встановлюючи забезпечення церкви у формі десятини від надходжень князівських, судових, торговельних мит, від приплодів худоби і збору врожаїв. Статут визначав поділ централізованої феодалної ренти та інших доходів між світською і церковною владами, містив норми про передачу в юрисдикцію церкви справ, пов'язаних із внутрішнім життям сім'ї, справ церковних людей — членів причту та окремих соціальних груп, у яких була зацікавлена церква.

Статут великого князя Ярослава Мудрого став наступною сходинкою у письмовому оформленні прав давньоруської церкви. У ньому йдеться про укладення й реєстрацію шлюбу, взаємні стосунки в сім'ї, відносини церковного кліру з зовнішнім світом. Цей Статут слугував також кодексом відомчого внутрішньоцерковного права, містив статті про провини членів церковного причту і монахів як у справах, характерних для церковної юрисдикції взагалі, так і порушення, пов'язані з особливим моральним та правовим статусом указаних станових груп. Норми статуту Ярослава є відповідними нормам Руської правди.

Про існування одного з найдавніших договорів — договору купівлі-продажу — свідчать уже русько-візантійські договори. Договір купівлі-продажу регламентувався в Руській правді. Тут передусім визначено порядок купівлі-продажу челядина (ст. 16 К. П., ст. 38 П. П.), а також порядок установлення добросовісного придбання речі (ст. 37, 39 П. П.). Якщо продавець збував річ, яка йому не належала, угода вважалася нікчемною: річ переходила до її власника, а покупець подавав позов на продавця про відшкодування збитків. Особливе значення мала угода щодо продажу себе в рабство — при цьому договір обов'язково укладався перед послухами (ст. 101 П. П.)» [2].

Договір позики охоплював кредитні операції з грошми, продуктами і речами. Він укладався публічно, в присутності послухів. Винятки допускалися лише для позик на суму не більше трьох гривень. У таких випадках для стягнення боргу (за відмови боржника) кредитору достатньо було скласти присягу (ст. 52 П. П.). Боржник був зобов'язаний сплачувати відсотки, які називалися «резами» (для грошей), «наставом» (при позиці меду), «присопом» (у випадку позики жита). Відсотки були дуже високими, з короткострокової позики розмір їх не обмежувався, і вони стягувалися щомісячно. Проте коли сплата боргу тривала понад рік, замість щомісячних відсотків бралися річні, розмір яких становив 50% суми боргу (ст. 51 П. П.).

Після повстання 1113 р., спрямованого проти свавілля лихварів, Володимир Мономах, враховуючи небезпечність для панівного класу масових

народних хвилювань, обмежив стягнення відсотків двома роками, після чого поверненню належала тільки взята в борг сума. Якщо кредитор одержав відсотки за три роки (що становило 150% боргу), він утрачав право на повернення боргу (ст. 53 П. П.) [2].

Руській правді відомий також спеціальний договір позики між купцями, коли кредит надавався для збільшення торгового обороту. Угода засновувалася на довір'ї і не потребувала присутності послухів. У випадку спору питання вирішувалося очищувальною присягою кредитора (ст. 48 П. П.). Тут ідеться про зачатки феодальних купецьких товариств «на вірі».

Право Київської Русі включало й договір особистого найму, що супроводжувався правом наймача на особу наймита. Наймання в служіння (тіунство, ключництво) призводило до холопства того, хто наймався, якщо інше не було спеціально обумовлено. Найчастіше наймання зумовлювало феодальну залежність.

Злочини і покарання згадуються в таких писемних пам'ятках права, як русько-візантійські договори (статті про вбивство, удар мечем, майнові злочини), однак основні відомості про кримінальне право містить Руська правда. Аналіз норм її свідчить, що ієрархія засобів покарання формувалася в праві з урахуванням соціального становища як потерпілого, так і злочинця, тобто підхід до захисту інтересів феодалів і феодально залежного населення був неоднаковим.

Мета покарання насамперед полягала у відшкодуванні збитків потерпілому та його родичам, а також поповненні державної казни. Не можна заперечувати і такої ще слабо вираженої мети, як відплата. Право відкрито проголошувало у формі станових привілеїв класовий характер покарання. Посягання на життя, честь і майно феодалів каралося суворіше, ніж посягання на простих вільних людей давньоруського суспільства.

Найдавнішою формою покарання була помста злочинцю з боку потерпілого або його родичів. У часи Руської правди помста спочатку обмежується (ст. 1 К. П.; ст. 1 П. П.), а потім забороняється взагалі (ст. 2 П. П.) [2, с. 107].

Переважає видом покарання згідно з Руською правдою виступало грошове стягнення з майна злочинця, яке складалося з двох частин: одна частина вилучалася на користь князя, а друга — як компенсація за заподіяний злочин збиток, надходила потерпілій стороні. Тяжким покаранням у вигляді грошового стягнення служила віра — грошовий штраф у розмірі 40 гривень, який стягувався на користь князя за вбивство вільної людини. Це була величезна сума, непосильна для простої людини (достатньо сказати, що князівський кінь оцінювався в 3 гривні). Подвійна віра в розмірі 80 гривень накладалася за вбивство огнищанина, далі — князівських мужів (ст. 19, 22 К П.; ст. 3 П. П.). Подвійна віра у 80 гривень — наочна ілюстрація існування привілеїв, посиленого захисту життя представників класу феодалів.

За убивство вільної жінки стягувався штраф у розмірі 20 гривень (ст. 88 П. П.). На думку деяких учених, це можна пояснити тим, що на Русі, як і в будь-

якому феодальному суспільстві, було узаконено нерівне становище жінки. Існує також думка, згідно з якою за вбивство жінки судили, як і за вбивство чоловіка. Якщо жінка була винною (наприклад, сама брала участь у бійці), штраф за її вбивство зменшувався до половини віри.

Руська правда, як зазначалося, передбачала і такий вид покарання, як продаж — грошовий штраф, який стягували зі злочинця на користь князя за вчинення інших злочинів проти особи, а також за більшість майнових злочинів. Продаж виражався у точно встановлених сумах: 12 (вища ставка продажу), 3 і 1 гривні. Супроводжувався він звичайно і митом, яке належало судовим агентам (20% продажу). Потерпілий одержував грошове відшкодування («урок»).

Вищою мірою покарання, за Руською правдою, був так званий «потік і розграбування». Цей вид покарання призначався за три види злочинів: убивство в розбої (ст. 7 П. П.), конокрадство (ст. 35 Пр. Пр.), підпал будинку й гумна (ст. 83 П. П.). Покарання виражалося у тому, що злочинець, у якого конфісковували все майно («пограбування»), виганявся разом із жінкою й дітьми з общини («потік»), що в тих умовах означало загибель вигнаних, а можливо, і перехід до становища рабів. Безперечно, своїм вістря статті, які передбачали «потік і розграбування», спрямовувалися проти класової боротьби народних мас, що на початку XII ст. дуже посилювалася.

Смертна кара, тілесні й калічніцькі покарання не були притаманні найдавнішим системам руського права. Вони виникли насамперед у практиці церковних судів. Літописи зберегли певні відомості про смертну кару в Давній Русі. Так, під час князювання Володимира Святославича збільшилися «розбої» («їй умножися зело розбо-еве»), які становили у деяких випадках не просто майновий злочин, а й акт класової боротьби, соціального протесту з боку людей, що в процесі феодалізації позбулися землі й волі. За порадою єпископів Володимир «отверг віри» і став застосовувати до розбійників смертну кару, але «со испытном», тобто після судового розгляду обставин злочину. Згодом єпископи і «старці» знову звернулися до київського князя, доводячи доцільність повернення до грошових штрафів (вір), які в умовах посилення військової небезпеки були потрібні для придбання зброї та коней. Володимир скасував смертну кару і повернув віри.

Історія держави і права Київської Русі яскраво й переконливо свідчить про їх велике значення у вітчизняній історії. У цей час склалася давньоруська народність, яка об'єднала східнослов'янські племена в новому, вищому етнічному утворенні. В її основі — спільна територія, єдина мова, споріднена культура, відносно тісні внутрішні економічні зв'язки. Упродовж цього періоду Давньоруської держави етнічна спільність розвивалася шляхом консолідації, хоч і зберігала при цьому етнографічні регіональні особливості.

Сформований у Київській Русі державний апарат, його центральні й місцеві органи, військові сили становили ефективну зброю зміцнення панування феодалів. Придушення опору експлуатованих трудящих мас було важливою внутрішньою функцією держави. Водночас вирішувалися й зовнішньопо-

літичні проблеми. Разом із формуванням і розвитком Давньоруської держави створювалося й розвивалося право Київської Русі, найважливішою законодавчою пам'яткою якої стала Руська правда. Це одна з найважливіших пам'яток середньовічного права в цілому. Велике значення мали князівські статuti. Право Київської Русі створювалося на місцевому, вітчизняному ґрунті. У ньому відображалися відносини, притаманні Русі, закріплювалися порядки, обумовлені природою феодального суспільства, що складалося. Право Київської Русі — право привілеїв. У його нормах передбачалося привілейоване становище представників панівного класу феодалів, безправність пригнічених мас.

Таким чином, судовий процес за «Руською правдою» мав головно змагальний характер. Допускалися ордалії, клятви та різноманітні варіанти «божого суду». Існували оригінальні процесуальні інститути: «заклич» — оголошення з відповідними правовими наслідками у торговий день про річ, втрачену законним власником; «звід» — обов'язок кожного володаря чужого майна «звести» власника чи представника влади з особою, від якої вона набула це майно; «гоніння сліду» — переслідування злочинця «по гарячих слідах» [6]. Устав Ярослава стримував сваволю батьків у справі одруження або заміжжя дітей; узаконював права з урахуванням соціального становища як потерпілого, так і злочинця; карав дітей, що били своїх батьків, вважаючи це карним злочином як з церковної, так і з цивільної точок зору. Хоч церква і з лояльністю ставилася до «невінчаних» шлюбів, досить поширених на Русі серед простолюддя, визнаючи їх законними, Устав Ярослава накладав грошові покарання («пені») за самовільне їх розірвання.

«Руська правда» — виключно світський пам'ятник феодального права. Всі її редакції виходили від князівської влади, мали офіційний державний характер і не зачіпали церковної юрисдикції, яка виникла після хрещення Русі й визначалася окремими князівськими статутами. Руська правда зберігала свою чинність протягом кількох століть і набагато пережила Давньоруську державу, в якій вона виникла, її норми мали значний вплив на Литовські статuti, російське Соборне Уложення 1649 та інші пам'ятки права України, Росії, Білорусі, Литви та деяких інших країн.

Слід зазначити, що, незважаючи на формалізм, інколи лише зовнішню об'єктивність давньоруського судочинства, воно, зрештою, послідовно захищало інтереси панівного класу. Феодал міг привести до суду більшу кількість послухів, успішніше організувати «звід» та «гоніння сліду» [7]. Маючи кращу зброю і кращого бойового коня, він міг розраховувати на перемогу в судовому поєдинку. І звичайно, на його боці завжди були судді — представники того самого панівного класу.

Рішення суду постановлялося усно. Можна передбачити, що невдоволена сторона зверталася зі скаргою до князя, який переглядав справу заново. Проте це могло стосуватися переважно феодалів. Виконання рішення в судовій справі здійснювалося негайно. Стороні, яка перемогла, допомагали судові агенти князя, котрі одержували за таку допомогу особливе мито.

Право Давньоруської держави — Київської Русі, продовжувало діяти і в часи феодальної роздробленості, і частково в період її подолання та нової централізації земель. Створення Давньоруської держави — єдиної держави східних слов'ян, мало велике позитивне значення для їх подальшого державно-правового розвитку. В межах Давньоруської держави робили перші кроки в суспільно-політичному розвитку і понад 20 неслов'янських народів Прибалтики, Півночі, Поволжя, Північного Кавказу та Причорномор'я. За своєю класовою сутністю Давньоруська держава була феодальною, а за формою — відносно єдина держава, яку очолював монарх — великий київський князь. Найдавнішою системою управління в Київській Русі визнано десяткову систему, що сформувалася в міру розвитку військової демократії та виросла із дружинної організації. Зміцнення феодалізму на Русі спричинило появу нової системи управління — двірсько-вотчинної.

Київська Русь, будучи могутньою державою середньовіччя, здійснила значний вплив на політичне життя країн Західної Європи, сусідніх азійських країн, а також країн, що відігравали велике значення в системі торгівлі між Європою та Азією. Вона стала щитом, що відгороджував країни Європи від навали кочових орд. Високий авторитет Київської Русі в середньовічному світі було закріплено численними міжнародними договорами, тісними матримоніальними зв'язками великих київських князів з багатьма зарубіжними дворами (Візантії, Франції, Англії, Швеції, Угорщини, Норвегії тощо). Київська Русь — велика могутня держава IX–XII ст., територія якої простягалася від Балтійського до Чорного морів, від Західного Бугу до Волги, — посідає відоме місце у всесвітній історії.

1. Держава і право Київської Русі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.lnu.edu.ua/faculty/pravo/idp/Les_tema02idp ; archive.nbuv.gov.ua/portal/socgum/Dtrpravo/20124/files/... ; www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Pravo/1_109562.doc.htm... ; ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/682/11/ 2. Історія держави і права України : хрестоматія [для студентів юрид. вузів та факультетів] / за ред. О. О. Шевченка. — К. : Вентурі, 1996. — 224 с. 3. Історія держави і права України : підруч. : [у 2 т.] / за ред. Тація В. Я., Рогожина А. Й., Гончаренка В. Д. — [Т. 1 : кол. редкол.: Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. та ін.]. — К. : Ін Юре, 2003. — 656 с. 4. Історія української культури. Ізборник [Електронний ресурс]. — Ст.: Тараненко О. О. Право і законодавство Київської Русі / О. О. Тараненко. — К., 2001. — Т. 1. — Режим доступу : litopys.org.ua/istkult/ikult08.htm 5. Зимин А. А. Слово о полку Игореве / А. А. Зимин. — СПб., 2006. — 328 с. 6. Памятники русского права / [под ред. С. В. Юшкова]. — М., 1952. — Вып. 1 : Памятники права Киевского государства X–XII вв. — 304 с. 7. Право Київської Русі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : vuzlib.org/beta3/html/1/7637/7647 ; books.br.com.ua/5828 ; studentam.net.ua/content/view/944/93/ ; histua.com/knigi/istoriya-derzhavi-i-prava-ukrainizaruba ; www.kievdiplom.com/51-vidi-dzherel-prava-kiyivskoyirusi... 8. Толочко П. П. Давня історія України / П. П. Толочко. — К. : Либідь, 1994. — Кн. 1. — 240 с. 9. Черепнин Л. В. Древнерусское государство и ее международное значение / Л. В. Черепнин. — М., 1965. — 328 с. 10. Чубатий М. Огляд історії українського права / М. Чубатий // Історія держави та державного права. — Мюнхен ; К., 1994. — 224 с.

РУССКАЯ ПРАВДА КАК ОСНОВНОЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЙ ДОКУМЕНТ ДРЕВНЕЙ РУСИ

Анализируются процессы формирования княжеского законодательства древнерусского государства Русской правды на основе устного обычного права, составления сборников права («уставов»), предназначенных для осуществления судопроизводства.

RUS TRUTH AS THE MAIN JUDICIAL DOCUMENT OF THE ANCIENT RUS

Analyzes the processes of formation of the knjaziv's judicial system Rus Truth of the Ancient Rus, which is based on the oral customary law, regularization of the law bills («regulations»), intended for the justice administration.

УДК 002(477.5)“16/17”

Г. М. Савчук

Українська академія друкарства

ГЕНЕРАЛЬНА ВІЙСЬКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОРГАН ДІЛОВОДСТВА В ГЕТЬМАНСЬКІЙ УКРАЇНІ

Розглянута політико-правова діяльність Генеральної військової канцелярії — одного з центральних органів влади української гетьманської держави XVII–XVIII ст. Увага акцентується на функціях канцелярії, що пов'язані з документообігом. Розкривається внутрішня структура та організація праці в цьому виконавчому органі.

Ключові слова: *Генеральна військова канцелярія, генеральний писар, канцелярист, ресент, канцелярський курінь*

Історія документообігу та діловодства на українських землях складає понад тисячу років. Починаючи від Київської Русі й до сучасності, вона пройшла кілька історичних етапів. Одним із найважливіших є період існування козацької держави — Гетьманщини, від середини XVII до другої половини XVIII ст. У цій державі виникла своя система документообігу, центром якої стала Генеральна військова канцелярія.

Попри те, що Генеральна військова канцелярія була основним органом виконавчої влади у Гетьманщині XVIII ст., малодослідженою залишається її політико-правова діяльність. Одним із перших досліджень з історії Генеральної військової канцелярії стала стаття Івана Джиджори «До історії Генеральної Військової Канцелярії» [3]. На сьогодні маємо, крім декількох праць М. Слабченка, виданих на початку XX ст., публікацію В. Стафійчука «Відбиття діяльності Генеральної військової канцелярії у козацьких літописах» (1997 р.) [10]. Дослідники якщо й торкалися діяльності Генеральної військової